

nosti do ustvarjalnosti) in na Logarjevi o Levstikovem boju s prvaki (od dijaških let do Pavlihe). Posebno zanimiva je Ocvirkova, predvsem v razkrivanju Levstikovega značaja, saj odlično prikaže, kako so se Levstikove najbolj hvalevredne lastnosti (pravičnost, resnicoljubnost, poštenost, doslednost, neupogljivost, odločnost itd.) razvile do skrajne meje in prešle na koncu življenja v bolezensko megalomanijo in paranojo, v pretirano občutljivost, zamerljivost in zagrizenost. Objavljeni so tudi Levstikovi zadnji dnevniški zapisi od 1885–87, t. i. zapiski o vremenu in koleri, ki kažejo na njegovo bolezen. Gre za izrazito objektivno pisanje, ki pokaže tudi vse negativne plati značaja. Zelo podrobna in polna detajlov je tudi Logarjeva razprava.

Pri obeh zbornikih lahko že v grobem opazimo razvoj literarnozgodovinske metode, saj novejši v glavnem interpretira gradivo, izsledke daljnosežno povezuje, abstrahira in s tem gradivo prerašča v nova spoznanja. Starejši je izrazito pozitivističen z ogromno drobnimi podatki, natančen do skrajnosti, vsako izvajanje je argumentirano. Pri obeh zbornikih lahko tudi opazimo, kako se obe metodi izrodita v pretiravanje: pri pozitivizmu takrat, ko postanejo podatki edini smisel članka, pri sodobnejših metodah pa oddaljevanje od gradiva lahko v skrajni fazi privede do vsakršnih, individualnih, absolutno odprtih, neuskkljenih in protislovnih interpretacij literature, do odmikanja iz znanosti v esejistiko.

Nada Barbarič-Novak
Srednja naravoslovna šola v Ljubljani

KAKO PRENOVITI POUK SKLADNJE

Olga Kunst-Gnamuš: Pomenska sestava povedi, zbirka Pedagoškega inštituta, Ljubljana 1981, 187 str.

Poleg predvsem konkretnim slovenističnim vprašanjem posvečenih knjižnih novosti, kakršna je npr. Toporišičeva Nova slovenska skladnja, in poleg (izvirnih ali prevedenih) izrazito teoretično naravnanih del, kot sta npr. Južničeva Lingvistična antropologija ali Miščevičev Jezik kot dejavnost, so za razvoj našega jezikoslovja pa tudi za našo jezikovno prakso nadvse pomembna dela, ki sicer odpirajo in rešujejo konkretna jezikovna vprašanja, a skušajo ob tem čim bolj eksplicirati, utemeljiti in preveriti svoja teoretična izhodišča, njihove izvire in metodološke postavke. Tako povezovanje teorije s prakso se je lepo posrečilo Olgi Kunst-Gnamuš v knjigi Pomenska sestava povedi.

Že iz predgovora recenzentke Svenke Savič in iz avtoričinega uvoda spoznamo, da je poglavitni namen tega dela pripomoči k prenovi pouka materinščine v (osnovni) šoli in to prenovi znanstveno utemeljiti. Gnamuševa se zato loteva tudi tistih vprašanj, katerih reševanje – če do njega sploh pride – je največkrat odvisno samo od posebne didaktične nadarjenosti in občutka posameznega šolskega praktika. Naslov knjige je s tega stališča nekoliko presplošen, potreben bi bil vsaj še podnaslov, ki bi nakazoval pot v didaktično aplikacijo jezikoslovnih spoznanj. Gnamuševa organsko nadaljuje smer, zastavljeno že v svojih prejšnjih knjigah (posebno v Vlogi jezika v spoznavnem razvoju šolskega otroka, Ljubljana 1978). Da je prenova jezikovnega pouka, posebno skladdenjskega, v naših šolah res potrebna, so jo prepričali izidi lastnih empiričnih raziskav in raziskav drugih piscev (npr. F. Križaj, Razumljive informacije, Knjižnica Sindikati 22, Ljubljana 1979).

V naši družbi obstaja velika skupina predvsem telesnih delavcev z nižjo izobrazbo; »ti imajo težave pri razumevanju samoupravnih, strokovnih in znanstvenih besedil, kar jih ovira pri samoupravnem dogovarjanju in samoizobraževanju oziroma izobraževanju ob delu. Podobno se godi otrokom te družbene skupine v šoli. Težave imajo pri razumevanju pomensko strnjjenih besedil in celo temeljnih razmerij med stavki (protivno, sklepalno, vzročno razmerje). To jih ovira tako pri učenju kot mišljenju« (glede tega so zgovorni empirični podatki o jezikovnih primanjkljajih učencev v prvem poglavju knjige). Rešitvi sta dve. Prva je znižanje zahtevnosti omenjenih besedil, da bodo razumljiva vsem, ki tem besedilom zdaj niso kos, čeprav so namenjena prav njim. Ni mogoče zanikati, da je visoka umska zahtevnost nekaterih samoupravnih, političnih in drugih besedil nepotrebna in da so zahteve po preprostejšem, razumljivejšem izražanju upravičene, vendar je spričo neusmiljeno naraščajoče zapletenosti sodobnega življenja realna in perspektivna predvsem druga, ofenzivna rešitev: drugače zasnovana jezikovna vzgoja naj »učencu – bodočemu samoupravljalcu – razvije ustrezno zavest o družbenih in spoznavnih vlogah jezika, uzavesti bolj ali manj zapletena razmerja med vsebino in izrazom ter opiše postopke, po katerih vsebine prelivamo v izraz« (3), kajti danes »vsa leta šolanja večine pišočih ne pripravimo za zavestno kontrolo ravni skladenjske abstraktnosti povedi in besedil« (12).

Ko se Gnamuševa vprašanje, kako prenoviti pouk skladnje, najprej poudarja, da mora biti metodika zasnovana znanstveno in večdisciplinarno, da je treba učno-vzgojne smotre najprej teoretično in empirično utemeljiti, potem pa jih »prevesti« v učenčevo praktično in miselno dejavnost – prek njegove lastne dejavnosti bo prišlo do ponotranjenja in avtomatizacije stavkotvornih pravil oziroma spoznavnih procesov, na katerih temelji jezikovna zmožnost.

Za uspeh preнове je zelo pomembna tudi izbira ustreznega jezikoslovnega izhodišča, to je teoretičnega modela jezikovnega opisa, ki bi bil podlaga za pripravo didaktičnega gradiva (učbeniki ipd.). Ob vsem spoštovanju do dosežkov strukturalnega jezikoslovja se avtorica vendarle odvrta od pojmovanja jezika kot abstraktnega, samozadostnega sestava. »Ontološko bistvo jezika je (...) družbeno sporazumevanje in vplivanje. Temeljna dejavnost jezika je govorna dejavnost, sestavljena iz množice govornih dejanj, s katerimi sporočevalec rešuje praktične življenjske, družbene in spoznavne probleme.« (35) Avtorica posveča veliko pozornost vrednotenju funkcijskega tvorbnega jezikoslovja, vezljivostni teoriji in teoriji govornega dejanja. Doslej pogosto enostranskemu obravnavanju samo propozicijske pomenske sestavine povedi (njene pomenske podstave) se izogne s pozornim prikazom naklonske in sobesedilne sestavine. Pojave osvetljuje s stališča spoznavne in razvojne psihologije. Dobro loči pojma slovnični (skladenjski) vzorec in sporazumevalni vzorec ter opozarja na napeta razmerja med slovnično sestavo in sporočilno vlogo (npr. to, da ima pripovedna poved v nekaterih okoliščinah lahko vrednost ukaza ali vprašalna poved vrednost trditve).

V tretjem poglavju obravnava operacije s stavki. Prikazuje tipe jedrnih stavkov, njihovo vlaganje, povezovanje in strnjevanje ter opozarja na večanje ali manjšanje razdalje med pomensko in izrazno sestavo povedi. Zadnja točka tega poglavja je zelo zanimiva in pomembna ne samo z didaktičnega, temveč tudi s širšega družbenega stališča (funkcija nominalizacij – odtujevalne in nefunkcionalne nominalizacije v birokratsko zastavljenih besedilih).

V zadnjem poglavju se srečujemo s komentiranimi poskusi didaktične operativizacije nekaterih slovničnih poglavij v skladu z izbranim (tvorbno-pretvorbni) modelom jezikovnega opisa (obravnavajo pojmov stavčni člen, prilastek, osebik, osebnih zaimkov idr.).

V knjigi je pri sprejemanju tujih teoretičnih postavk zadosti načelne kritičnosti, le pri pozneje nekaterih konkretnih rešitev (predvsem iz angleških virov) je mogoče ugotoviti nekaj prevajalske površnosti oziroma premajhno upoštevanje posebnosti sloven-

ščine. Tako se npr. na str. 100 trdi, da je bila pri nastajanju stavčne zveze *Moža, ki je prepričal Ivana za pregled pri specialistu, so odpustili* uporabljena trpniška pretvorba; v angleškem izvorniku je bilo mogoče res tako, toda avtorici se je pri prevajanju samodejno zapisal za slovenščino »naravnejši« tvornik: *Moža (. . .) so odpustili* namesto *Mož je bil odpuščten*. Na podobno nerodnost naletimo pri obravnavanju pomena protivnih veznikov *toda in a* (124), ko se za poved *Ivan je republikanec, a mu ne zaupam* trdi, da »temelji na sporočevalčevi postavki o nepoštenosti republikancev in na njegovi neugodni življenjski izkušnji z njimi«. (Sicer pa bi bilo sploh bolje, če bi ponazarjalne zglede, ki so tuji načinu življenja v sodobni slovenski družbi, pri nečitatnem povzemanju pogumneje zamenjavali, ne pa prevajali. Če že ostajamo pri tipičnem zgledu iz ameriškega življenja, pa se nam zdi npr. prevajanje *Johna z Ivanom* nekako hibridna rešitev.)

V zadevah opisne slovnice se Gnamuševa sklicuje predvsem na Toporišiča (Ss 1976 idr.). Mimogrede zapiše kako opozorilo, ki slovenističnemu jezikoslovju lahko pomeni spodbudo za nove raziskave (npr. glede sestave »pomenskih prostorov slovenskih glagolov« – str. 46). Žal je v knjigi tudi nekaj trditev, ki jim s slovenističnega, pogosto pa tudi s širšega jezikoslovnega stališča ne moremo pritrditi. To velja posebno za nekatere trditve v zvezi s pojmi hierarhizacija, stavčni člen, skladijsko-pomenska vloga in udeleženelec sporočanja oziroma za razmerja med njimi. Tudi pri stavčnočlenski analizi bi si želeli večje zanesljivosti.

Čeprav je pri razlagi pojma hierarhizacija (pomenske podstave povedi) nekajkrat pravilno poudarjeno in ponazorjeno (57, 68), da sporočevalec pri upovedovanju vloge osebk »ne dodeli nujno vršilcu dejanja oziroma nosilcu stanja, lastnosti, poteka, ampak lahko tudi sredstvu, prejemniku, kraju ali tistemu, ki ga dejanje prizadeva« (lepe zglede za nevršilca v vlogi stavčnega osebk si sicer lahko ogledamo kar v Toporišičevi slovnici, 475), pa avtorica pozneje na to spet in spet pozablja (61, 155, 182 idr.), kakor da bi šlo samo za posebnost ali izjemo. Zato prihaja do istenja pojmov osebek in vršilec, predmet in cilj ipd. oziroma skladijskopomenska vloga in stavčni člen (npr. 60, 171, preglednice 173, 180, 181) ter celo propozicija in predikacija (42). O premalo trdno postavljenem razmerju med pojmi z raznih ravnin jezikovnega sestava oziroma z raznih stopenj tvorbnega postopka pričajo tudi formulacije tipa »Jedro propozicije je glagol« (97; glagol je pojem z oblikoslovne ravnine, v propoziciji temu ustreza pomenska enota povedje), »Določanje pomensko-skladijskih sestavin povedi (razčlenjevanje povedi na stavčne člene) pa je značilen šolski položaj« (135; na stavčne člene razčlenjujemo stavke, ne povedi, stavčni členi niso pomensko-skladijska, temveč funkcijsko-skladijska kategorija) ipd. Pojma udeleženelec sporočanja ne bi smeli postavljati v neposredno razmerje do pojma stavčni člen (60 idr.), saj je vmes še pojem skladijskopomenska vloga: v stavčnih parih *Tebe so ujeli in Ti si bil ujet*, *Jože ti je dal knjigo in Ti si dobil knjigo (od Jožeta)* vidimo, da ima naslovnik (udeleženelec sporočanja) pri raznih stavčnočlenskih vrednostih enako skladijskopomensko vlogo (cilj oziroma prejemnik), razne možnosti hierarhizacije se torej pri tvorbnem procesu izbirajo šele po določitvi skladijskopomenskih vlog, ki jih imajo aktanti, v našem primeru udeleženci sporočanja. V zvezi z udeleženci sporočanja naj opomnimo še na mešanje pojmov premi govor in prvotni govorni dogodek (48, 49; pojma sta dobro ločena na str. 161). – Zelo sporna je trditev, da »V nasprotju s podrednimi priredne zveze ne dopuščajo vzratnega pozajmljanja« (121), tj. rabe zaimenskega poimenovanja kakega pojva, preden je bil v istem besedilu poimenovan neposredno (nezaimensko). Zglede tipa *Ker je bolan, je Peter ostal doma, Ker se mu nisem oglasil, je Jože mislil, da me ni doma* ipd. imamo za slovnično napačne (razen če se odpovemo koreferenci med zaimensko in nezaimensko izraženimi sestavinami), torej je vzratno pozajmljanje nedopustno tako za priredne kakor tudi za podredne zveze.

Veseli nas jezikovna, posebno terminološka izčiščenost besedila, saj znova dokazuje, da v slovenščini že zanesljivo obvladujemo novo, široko spoznavno območje. Dosledno se

v knjigi uporabljajo izrazi jezikovna zmožnost, pretvorba, pomenska sestava, govorno dejanje ipd. (namesto prejšnjega lingvistična kompetenca, transformacija, semantična struktura, govorni akt ipd.), nekaj nepotrebne omahovanja je še med izrazi sobesedilo in kontekst, zaznamujoče in označevalec, skladenjskopomenski in pomensko-skladenjski; pojasniti bi bilo treba razmerje med izrazoma pomenski prostor glagolskega dogodka in glagolski pomenski okvir (sta to sopomenki?).

Avtorica se zelo trudi za nazornost in preglednost svojega obravnavanja. Poživlja ga z množico risb, shem in preglednic, s povzetki na odločilnih mestih v besedilu ter z vsebinsko bogatimi in komunikativnimi naslovi poglavij in podpoglavij – žal je njihova hierarhija grafično premalo razvidna. (Tu si dovoljujemo še kritično pripombo glede zunanjšega videza knjig iz zbirke Pedagoškega inštituta: na platnicah človek komaj najde drobno natisnjene naslove del in imena njihovih piscev, z velikanskimi črkami pa je zastopan založnik.)

Empirični podatki, na katere se Gnamuševa opira, njena preudarnost pri njihovi presoji in sodobnost pri oblikovanju teoretičnega modela za jezikovni opis, velik smisel za didaktično operativizacijo teoretičnih dognanj ter zavzetost pri družbeno pomembnem prizadevanju za prenovo pouka materinščine v naših šolah so odlike, spričo katerih prej omenjena vprašanja in pomisleki ne morejo spodbiti temeljne vrednosti knjige Pomenska sestava povedi. Njihov namen je opozarjanje na »interese« ene izmed številnih ved, ki vstopajo v avtoričine večdisciplinarne raziskave. Zato knjigo skupaj s Svenko Savič priporočamo širokemu krogu bralcev, posebno pa šolskim praktikom, sestavljalcem učnih programov in piscem učbenikov. Zaradi desetletne praznine v metodiki slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani bo prav prišla tudi njenim diplomantom, čeprav je po svojem ponazarjalnem gradivu in namenu naravnana predvsem na osnovnošolsko problematiko.

Janez Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski

O pouku književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju *Stališča Društva za primerjalno književnost SRS*

Društvo za primerjalno književnost SRS je pripravilo in izvedlo poseben posvet o pouku svetovne literature in literarne teorije v srednjem usmerjenem izobraževanju (7. 4. 1983); k tej temi se je ponovno vrnilo z debato na svojem občnem zboru (16. 6. tega leta). Diskusija je ugotovila, da je bil posvet

zelo koristen, saj je osvetlil problematične plati tega pouka – zlasti, če ugotovitve, izrečene na posvetu, povežemo s kritičnimi pripombami, ki so bile objavljene v tisku že pred posvetom, deloma pa tudi po njem. Na podlagi takšnega gradiva je občni zbor prišel do sklepa, da je stališče društva do te